
Maryna Bessonova, PhD in History
Associate Professor (Docent)
Chair of International Relations
Faculty of Law and International Relations
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Kyiv, Ukraine
mmbessonm@gmail.com

Kateryna Shymkevych, PhD in History
Associate Professor (Docent)
Chair of Law and Public Management,
Zaporizhzhia Institute of Economics and Informational Technologies
Zaporizhzhia, Ukraine
shkate2007@gmail.com

Primljeno/Received: 11. IV. 2024.
Prihvaćeno/Accepted: 1. VI. 2024.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: 10.47325/zj.7.8-9.2

UDK 811.16/.17(091)

UDK 94(477)

PRISILJAVANJE NA RUSIFIKACIJU I BORBA MOSKVE PROTIV UKRAJINSKOG JEZIKA: POVIJESNI KONTEKST

Sažetak: U članku je predstavljen povijesni aspekt razvoja rusifikacije kao posebne politike Moskovske kneževine i Ruskog Carstva prema ukrajinskom jeziku i Ukrajinčima od sredine 17. stoljeća do danas. Rusifikacija u različitim izvorima i knjigama ima različita značenja, što utječe na pojavljivanje sličnih pojmova, kao što su: „rusizacija“, „zrosi-šćenje“, „pomoskalenje“, „moskalizacija“, „moskovljenje“, „zmoskovljenje“. Rusifikacija Moskve/Rusije prema Ukrajinčima i ukrajinskom jeziku ima nekoliko značenja – ideološko, filološko i povijesno-političko. Rusifikaciju je ruska vlada realizirala koristeći asimilaciju, zabranu ukrajinskog jezika, raseljavanja i deportacije, mješovite brakove, oduzimanje nacionalnog identiteta i samosvijesti. Veliku ulogu u ovim procesima igrala je pravoslavna crkva Moskovske patrijaršije, koja je od 17. stoljeća postojala kao pomoćnik totalne rusifikacije i njezina širenja na ukrajinski narod. Obavezni elementi rusifikacije bili su zabrana ukrajinske književnosti i kulture, uvođenje ruskog jezika u škole, uništavanje intelektualaca i svih koji su se borili protiv ruske i sovjetske vlade. Ovi procesi bili su karakteristični za Rusko Carstvo i Sovjetsku Ukrajinu te i u neovisnoj Ukrajini koju Moskva danas smatra svojim teritorijem. Zbog toga Rusija pokušava dokazati da ukrajinski jezik nikada nije postojao kao samostalan, a Ukrajinici i njihova povijest su dijelovi ruskog naroda i ruske povijesti.

Ključne riječi: rusifikacija, ukrajinski jezik, nacionalni identitet, povijest Ukrajine.

UVOD

Povijest Ukrajine malo je poznata predstavnicima drugih regija svijeta. Stoga čak i sada, u 11. godini posljednjeg rusko-ukrajinskog rata, koji je započeo 2014. godine aneksijom Krima i okupacijom pojedinih područja Donjecke i Luganske oblasti, njezini su razlozi i značajke nejasni kako široj javnosti tako i onima koje zanima politika i povijest. Jedna od specifičnosti suvremenog ruskog rata protiv Ukrajine je njegova hibridna priroda, pri čemu dezinformacije i iskrivljavanje povijesnih činjenica djeluju kao oružje usmjereno ne samo na Ukrajince već i na partnere Ukrajine te na one koji bi htjeli razumjeti sva ta pitanja.

Pitanje ukrajinskog jezika bilo je i ostalo važno za Ukrajince jer je jezik nositelj nacionalne kulture, tradicije i vrijednosti. Tijekom stoljeća, u okviru bliskih i često prisilnih kontakata s Moskovskom kneževinom i kasnije Ruskim Carstvom, koje je Oktobarskom revolucijom 1917. pretvoreno u Sovjetski Savez, ukrajinski jezik, kao i cjelokupna ukrajinska nacija, bili su pod prijetnjom (u različitim fazama) potpunog nestanka. Faktor „ruskog jezika“ jedan je od onih koji se koriste u suvremenom rusko-ukrajinskom ratu i jedan od alata pokušaja utjecaja na suvremeno ukrajinsko društvo. Stoga, radi boljeg razumijevanja podrijetla toga utjecaja, vrijedi ocrtati retrospektivu rusifikacije Ukrajine i njezinu ulogu u suvremenim odnosima Rusije i Ukrajine.⁶

U ukrajinskoj znanosti već je bilo pokušaja da se istraži kako opća slika rusifikacije Ukrajine tako i da se detaljno prouče pojedini aspekti tog dugog procesa. Prva istraživanja proveli su istraživači s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Na primjer, generalizaciju o progonu ukrajinskog jezika i nametanju ruskog u Ukrajini iznio je Boris Grinčenko 1895. godine.⁷ Tijekom sovjetskih godina, rad Ivana Džjube *Internacionalizam ili rusifikacija?*, koji je objavljen u neovisnoj Ukrajini 1998. i 2005., postao je široko poznat u Ukrajini i izvan nje.⁸ Knjiga o ukrajinskom književnom jeziku poznatog političkog, javnog i crkvenog djelatnika, jezikoslovca, leksikografa i crkvenog povjesničara Ivana Ohijenka, čije je prvo izdanje objavljeno u Winnipegu u Kanadi 1949., a u Ukrajini 2001. godine, također je od velikog značaja.⁹

⁶ Za stvaranje ukrajinske nacije i Ukrajine kao države, ali i ostalih istočnoeuropskih zemalja poput Poljske, Litve i Bjelorusije vidi sada već klasično djelo: Timothy SNYDER, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*, Yale University Press, New Haven, 2003.

⁷ Гринченко Б.Д. Порабощаемый народ (Нарід в неволі). Львов: Житє і Слово, 1895. 44 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Hrinchenko/Poraboschaemi_narod_ros.pdf

⁸ Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1998. 276 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-518-110-6/966-518-110-6.pdf>

⁹ Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2001. 440 с. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>

Među suvremenim radovima možemo navesti publikaciju donječkih autora Kirila Melekesceva i Nadije Temirove, posvećenu proučavanju asimilacijskih praksi Ruskog Carstva u odnosu na ukrajinske i druge narode Europe podložne imperijalnoj vlasti (na primjeru Poljske, Baltičkih država i Besarabije).¹⁰ Postoji i niz publikacija posvećenih analizi problema ukrajinskog jezika kao državnog. Na primjer, pregled stanja ukrajinskog jezika u suvremenom multikulturalnom okruženju napravile su Natalija Malec i Tetjana Ljah,¹¹ dok je slabosti ukrajiniističke terminologije vezane uz rusifikaciju razmatrao Oleg Čirkov¹² i dr. Povijesna retrospektiva razvoja ukrajinskog jezika od trenutka raspada indoeuropskog prajezika do danas, interakcije ukrajinskog jezika s ruskim, ukrajinizacije i rusifikacije Ukrajine, provedena je u monografiji Orisje Demske.¹³ Također je vrijedno spomenuti rad Larise Masenko koja analizira ruske lingvidne prakse u Ukrajini tijekom sovjetskog razdoblja.¹⁴

Prije nego što istaknemo glavne korake rusifikacije Ukrajine, vrijedi naznačiti postojeće interpretacije ovog koncepta. Tako se u *Velikoj ukrajinskoj enciklopediji* rusifikacija odnosi na *jezičnu politiku* Ruskog Carstva i SSSR-a usmjerenu na rusifikaciju određenog teritorija, kao i sam proces rusifikacije.¹⁵ Ivan Džuba, autor knjige *Internacionalizam ili rusifikacija?*, poznatog od 1965., istaknuo je da je rusifikacija *državna politika* koja je trebala osigurati sveobuhvatnu integraciju naroda Ruskog Carstva, a kasnije i naroda SSSR-a, čiji je krajnji cilj bila jezična i kulturna asimilacija neruskih etničkih skupina, njihova politička lojalnost Rusiji i oduzimanje vlastitog identiteta.¹⁶ Referentne publikacije predstavljaju rusifikaciju *kao prisilnu kulturnu asimilaciju* manjina unutar Ruskog Carstva (s ciljem stvaranja „ujedinjene Rusije“ u kojoj bi

¹⁰ Mieliekiestsev, K., & Temirova, N. (2022). The Policy of Russianization of Ukraine and Other European Territories of the Russian Empire: Comparative Analysis. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, (2)(38), 43-57. URL: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.2\(38\).580](https://doi.org/10.33782/eminak2022.2(38).580)

¹¹ Малець Н, Лях Т. Проблеми державної мови в сучасному полікультурному середовищі. Актуальні проблеми науки, освіти і суспільства: досвід та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Дрогобич, 22 лютого 2023 р.): у 3 ч. Дрогобич: ЦФЕНД, 2023. Ч. 2 С.21-22. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56778/1/Малець%2С%20Лях.PDF>

¹² Чирков О. Слабкі місця українознавчої термінології (за текстами навчальних програм з українознавства). *Українознавство*. 2002. №3., С. 79-81. URL: https://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1520&search=Слабкі_місця_сучасної_українознавчої_термінології

¹³ Демська О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. 304 с

¹⁴ Масенко Л. Лінгвоцидні практики російської імперії в Україні за советської доби. *Заборонити рашизм. Колективна монографія*. К., 2023. С.174-183.

¹⁵ Русифікація. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Русифікація>

¹⁶ Дзюба І.М. Русифікація в українському контексті. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Rusyfikatsiia>

se svi smatrali Rusima zahvaljujući usađivanju ruskog jezika, kulture, vjerovanja i tradicije);¹⁷ *oblik kulturne asimilacije* (kada se ne-Rusi nehotice ili dobrovoljno odriču svoje kulture i jezika u korist ruske kulture i jezika),¹⁸ ili *službene i neslužbene politike* Ruskog Carstva i Sovjetskog Saveza usmjerene na rusku dominaciju i hegemoniju nad nacionalnim sastavnicama (manjinama).¹⁹ Također možemo pronaći tumačenja rusifikacije kao *socijalne politike*²⁰ i kao skupa radnji i uvjeta usmjerenih na jačanje ruske nacionalne superiornosti kroz prijelaz ili prijenos osoba neruske nacionalnosti na ruski jezik i rusku kulturu te njihovu kasniju asimilaciju.²¹

Također je vrijedno napomenuti da postoje pristupi koji predlažu razdvajanje pojmova *rusifikacija* (*Russification*) (promicanje i prihvaćanje ruskih atributa od strane ljudi neruskog podrijetla) i *rusizacija* (*Russianization*) (aktivno nametanje ruskog jezika, kulture i običaja neruskim narodima ili teritorijima, što uključuje asimilaciju ne-Rusa u rusko društvo). Tako je poznati predstavnik estonske dijaspore u Kanadi, Laas Leivat, pojasnio da rusizacija znači političku dominaciju i kontrolu, prisilnu asimilaciju i potiskivanje različitosti, dok je rusifikacija blaža inačica, odnosno proces promicanja kulturne razmjene i integracije.²² Kirill Mjelijekescev i Nadija Temirova također smatraju izraz „ujedinjenje“ prikladnijim, koji opisuje formiranje „službene nacionalnosti“ za Rusko Carstvo, a ne staru „rusj“.²³

Ukrajinski istraživač Oleg Čirkov skreće pozornost na činjenicu da je pojam rusifikacija preuzet iz ruskog jezika, te je vrijedno koristiti, ovisno o specifičnim povijesnim značajkama ovog fenomena, sljedeće ukrajinske ekvivalente kao što su: *rusizacija*, *zrosijsćenja*, *pomoskalenja*, *moskalizacija*, *moskovlenja*, *zmoskovlenja* i itd.²⁴ Oleg Čirkov naziva asimilaciju mnogih urbaniziranih teritorijalnih skupina etničkih Ukrajinaca u Ukrajini posuđivanjem ruskog jezika i kulture Rusima. To uključuje gubitak duhovne veze s ukrajinskim narodom i promjenu

¹⁷ Russification. *StudySmarter*. URL: <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/history/tsarist-and-communist-russia/russification/>

¹⁸ Russification. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Russification>

¹⁹ Russification. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Russification>

²⁰ Russification. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/Russification>

²¹ Кравців Б., Кубійович В. Русифікація. Енциклопедія Українознавства. Т.7. Львів, 1998. С.2644-2648. С. 2644.

²² Leivat L. Russification or Russianization, which one is it? (part 1) *Eesti Elu* 2023, №49 Dec 7. URL: <https://eestielu.ca/russification-or-russianization-which-one-is-it-part-1/>

²³ Mieliēkiestsev, K., & Temirova, N. (2022). The Policy of Russianization of Ukraine and Other European Territories of Russian Empire: Comparative Analysis. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 2(38), 43-57. URL: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.2\(38\).580](https://doi.org/10.33782/eminak2022.2(38).580)

²⁴ Чирков О. Слабкі місця українознавчої термінології (за текстами навчальних програм з українознавства). *Українознавство*. 2002. №3., С. 79-81. С. 80. URL: https://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1520&search=Слабкі_місця_сучасної_українознавчої_термінології

etničke pripadnosti u rusku, što se dogodilo znatnom dijelu Ukrajinaca u Ukrajini, apsorpciju Ukrajinaca od strane Rusa, stapanje Ukrajinaca s Rusima, pri čemu se ukrajinska etnička obilježja gube, nestaju, dok se ruska čuvaju, razvijaju i dalje šire.²⁵

Ovaj pristup već se odražava na *Wikipediji*. Unatoč činjenici da *Wikipedia* nije publikacija koja sadrži potpuno provjerene podatke, članak o rusizaciji daje sinonime za ovaj pojam: *zrosi-jšćenja, rusizacija, zmoskovljenja, pomoskovšćenja*. Asimilacija se tumači kao prisila na prijelaz na ruski jezik, učenje ruskih običaja i kulture.²⁶

U ovom članku koristit ćemo se definicijom rusifikacije u smislu prisilne državne politike moskovske (ruske) vlade s ciljem asimilacije Ukrajinaca, uništavanja njihova jezika, kulture i identiteta te uspostave potpune ruske kontrole nad njima radi uključivanja u jedinstveni ruski prostor. Rusifikacija se provodila raznim sredstvima. Na primjer, Volodimir Kubijović i Bogdan Kravciv među najčešćima navode: nastava na ruskom jeziku, mješoviti brakovi, boravak u ruskom okruženju (vojska, u ruskim ustanovama, poduzećima, na gradilištima i sl.), ideološka, politička i kulturna indoktrinacija, raseljavanje stanovništva, odvajanje ljudi od njihove nacionalne skupine ili sredine i od njihova nacionalnog jezika i kulture, oduzimanje njihove etničke i nacionalne svijesti, nametanje ruskog jezika kao jezika komunikacije i sporazumijevanja te kao tzv. drugog jezika neruskih naroda.²⁷

Govoreći o ruskoj sustavnoj politici potiskivanja ukrajinskog jezika i širenja ruskog, može se izdvojiti nekoliko dimenzija, među kojima su najvažnije filološka, povijesno-politička i ideološka. Sve su one usko isprepletene, no pokušat ćemo dati njihove opće karakteristike prema navedenim dimenzijama. Znanstveni razvoj i tumačenja nastanka i razvoja ukrajinskog jezika mogu se smatrati filološkom dimenzijom rusifikacije Ukrajinaca. Istodobno, povijest jezika pretvorila se u jedan od zapleta propagande i manipulacije u Rusiji, u prošlosti i sadašnjosti. Na ovu temu napisan je veliki broj radova u kojima se detaljno analizira podrijetlo ukrajinskog jezika. Nećemo se upuštati u filološke rasprave, budući da je ovo sasvim drugo područje znanja, ali čak i površan pregled omogućuje nam konstatirati prisutnost različitih tumačenja ukrajinskih i ruskih autora. Dakle, glavna izjava ruske znanosti je sljedeća: „ukrajinski jezik nije samostalan“.

Ukrajinska istraživačica Orisja Demsjka u svom radu *Ukrajinski jezik. Putovanje od Bad Emsa do Strasbourga* sažima verzije koje su najčešće rasprostranjene u ruskim pripovijetkama. Prva verzija: isprva su u Kijevskoj Rusi živjeli „velikorusi“ (Rusi) do 14. stoljeća, a tek nakon

²⁵ Чирков О. Слабкі місця українознавчої термінології (за текстами навчальних програм з українознавства). Українознавство. 2002. №3., С. 79-81. С. 81. URL: https://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1520&search=Слабкі_місця_сучасної_українознавчої_термінології

²⁶ Зросійщити. Словник української мови online. URL: <https://sum20ua.com/Entry/search/ЗРОСІЙЩИТИ>

²⁷ Кравців Б., Кубійович В. Русифікація. Енциклопедія Українознавства. Т.7. Львів, 1998. С.2644-2648. С. 2644.

invazije Mongola tamo su se „pojavili“ „mali rusi“, stoga je izvorni jezik Rusa bio jezik kojim su govorili „velikorusi“, a jezik „malorusa“ nastao je kasnije.²⁸ Druga se verzija usredotočuje na tumačenja odvajanja istočnoslavenskog jezika (zajedničkog jezika Bjelorusa, Ukrajinaca i Rusa) od slavenskih jezika, koji su se prethodno odvojili od indoeuropskih jezika. Argumentacija se usredotočuje na funkcioniranje crkvenoslavenskog jezika, koji je doista bio zajednički istočnim Slavenima. Ovaj koncept zajedničkog jezika potaknuo je teoriju „jedan narod – jedan jezik“, prema kojoj je Rusija „kolijevka triju naroda“ te je stoga zajednički jezik osnova i dokaz postojanja jedne zajedničke kulture, na jednom zajedničkom teritoriju, sa zajedničkom vjerom, istim tradicijama, pravnim sustavom i vojnom organizacijom.²⁹ Međutim, ukrajinski filolozi inzistiraju na tome da su se osim zajedničkog književnog crkvenoslavenskog jezika formirali i razvili zasebni nacionalni jezici, koji su postali osnova za ukrajinski, bjeloruski i ruski jezik.³⁰

Još jedan primjer filološke dimenzije rusifikacije jest taj da se u ruskim narativima, kako na razini publikacija filologa tako i u retorici političara, ukrajinski jezik naziva „dijalektom“, „govorom“ ili „narječjem“. Tako Ivan Ogienko u svojoj knjizi ilustrira primjere kako je ruska znanost propovijedala: „jezik“ se može naći samo kod onih naroda koji broje najmanje 20 milijuna pa ako je manje govornika tog jezika, onda to nije „jezik“, već „narječje“.³¹ Zato su ruski znanstvenici još od 19. stoljeća ukrajinski jezik tvrdoglavo nazivali narječjem ruskog. Prema suvremenoj ukrajinskoj istraživačici Orisji Demjskoj, praksa kvalificiranja svakog jezika kao „narječja“ u biti je signal da taj jezik jednostavno ne postoji.³²

Ako uzmemo u obzir povijesno-političku i ideološku dimenziju rusifikacije, vrlo ih je teško odvojiti jednu od druge, budući da su obje istovremeno bile utjelovljene u moskovsko-ruskoj državnoj politici, koja je započela još od vremena vojno-političkog saveza Hetmanstva (Država, koja nastala sredinom 17. stoljeća u borbi za oslobođenje od vlasti Poljsko-Litvanske zajednice) s Moskovskom Kneževinom. Ugnjetavanje i zabrana ukrajinskog jezika stvorili su povoljno tlo za širenje ruskog jezika, što je rezultiralo *zrosijsčenja* Ukrajine.

Veliku ulogu u progonu ukrajinskog jezika odigrala je pravoslavna crkva Moskovske patrijaršije, što je rezultiralo rusifikacijom Ukrajine. Tako su prvi koraci u smjeru potiskivanja ukrajinskog jezika učinjeni u sferi tiskarstva. Kako primjećuje Jaroslav Isajević, 1686. godine Ukrajinska pravoslavna crkva bila je podređena Moskovskom patrijarhatu, što je rezultiralo

²⁸ Демська О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. С.19.

²⁹ Демська О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. С.20.

³⁰ Демська О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. С.20.

³¹ Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu03.htm>

³² Демська О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. С.143.

time da su ukrajinske tiskare Kijevske pravoslavne metropolije pale pod kontrolu Moskve³³. Sve su se knjige trebale tiskati pod nadzorom i uz dopuštenje mitropolita, koji je u to vrijeme već bio potpuno podređen vlasti moskovskog patrijarha, što se kasnije pretvorilo u jedan od instrumenata centralizacijske politike Moskve.

Dolaskom Petra I. na vlast ubrzala se rusifikacija Ukrajine: ograničenja i kasnija likvidacija ukrajinske autonomije znatno su se intenzivirala nakon bitke kod Poltave 1709. godine. Politička ograničenja odnosila su se i na uporabu ukrajinskog jezika. Dakle, već 1708. godine, naredbom cara Petra I., drevna ćirilica zamijenjena je novim stilom, a ćirilicu je bilo dopušteno koristiti samo za crkvene publikacije. Ukrajinski je pravopis nasilno spojen s ruskim, što je utjecalo na ukrajinsku književnost.³⁴

Sljedeći korak bila je naredba Petra I. iz 1720. godine, koja je sadržavala zabranu da se jezik publikacija ne približi „maloruskom jeziku“,³⁵ što je zapravo dovelo do zabrane tiskanja knjiga na ukrajinskom jeziku. Ukrajinske su tiskare bile u izvjesnoj konkurenciji s moskovskim tiskarama pa je zabrana bila uzrokovana ne samo kulturnim i ideološkim razlozima, već i gospodarskim. Ovom naredbom pokrenut je niz naredbi, narudžbi i okružnica čiji je cilj bio zabrana uporabe ukrajinskog jezika u tisku, obrazovanju i javnom životu. Od 1721. godine knjige iz ukrajinskih tiskara morale su se slati u Moskvu na pregled, ispravljati prema ruskim zahtjevima i izgovoru te ovjeravati cenzorskim žigom. Od 1724. godine zabilježeni su slučajevi kažnjavanja ukrajinskih tiskara zbog tiskanja knjiga na jeziku koji „nije sličan velikoruskom“. Pokrenuto je i prepisivanje svih vladinih uredbi i naredbi s ukrajinskog na ruski jezik, a kasnije i uvođenje ruskog jezika u knjigovodstvo.³⁶ Osim izravnih zabrana ukrajinskog jezika, pokrenuta su i druga sredstva za njegovo uništavanje. Tako je u tajnim uputama koje je 1734. godine stvorio tzv. Odbor hetmanske vlade (umjesto čelnika hetmanstva trebala je vladati mješovita ukrajinsko-moskovska vlada), naređeno provoditi politiku spajanja Ukrajinaca s Moskovlja nima (Rusima) kroz mješovite brakove.³⁷

³³ Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. С.250. 520 с. URL: <http://litopys.org.ua/isaevych/is.htm>

³⁴ 9 листопада. День української писемності та мови. Український інститут національної пам'яті. Facebook. 2020. 09 листопада. URL: <https://www.facebook.com/uinp.gov.ua/photos/a.332393123581995/1768078766680083/?type=3>

³⁵ Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu09.htm>

³⁶ Козярьський Б. Нищення української мови поневолювачами України. Всеукраїнська правозахисна газета. 1995. Листопад. № 3. Цит. по Іванченко Р. Історія без міфів. Бесіди з історії української державності. Київ: МАУП, 2007. 624 с. С. 516-524. С.516-517. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ivanchenko/Istoriia_bez_mifiv_Besidy_z_istorii_ukrainskoi_derzhavnosti.pdf

³⁷ Кравців Б., Кубійович В. Русифікація. Енциклопедія Українознавства. Т.7. Львів, 1998. С.2644-2648. С. 2644.

Međutim, rusifikacija u prvoj polovici 18. stoljeća nije imala svrhovit i sustavan karakter. Glavni zadaci moskovskih (ruskih) vlasti u početku su bili ujedinjenje administrativnog sustava, odnosno kontrola nad zemljama koje su došle pod kontrolu Moskve. Prema Kirilu Mjeljekjecevu i Nadiji Temirovoj, početak sustavne općenacionalne politike ujedinjenja, koja se temeljila na imperijalnoj ideologiji, pripada vremenu Ekatarine I.³⁸ Ona je naglašavala potrebu „centralizacije“ onih regija Carstva koje su se smatrale „stranima“ iako su bile podređene (mislite se na Ukrajinu, Finsku, Latviju itd.). Glavna metoda takve transformacije u Ruse bila je konačna likvidacija državnosti, povijesnog sjećanja na državnost, stvaranje jednojezičnih (rusko govorećih) škola itd. Utjelovljenje te politike postale su naredbe o zabrani podučavanja na ukrajinskom jeziku u Kijevsko-Mogiljanskoj akademiji (1763.), zabrana Sinoda da tiska i koristi ukrajinsku početnicu (1769.) te zatvaranje ukrajinskih škola pri pukovnijskim kozačkim kancelarijama, što se poklopilo s uništenjem Zaporiške Siči (1775.).

Krajem 18. stoljeća i u prvoj polovici 19. stoljeća vlada Ruskog Carstva pojačala je mjere protiv ukrajinskog jezika i Ukrajinaca. Knjižnica Kijevo-Mohiljanske akademije s velikim brojem knjiga bila je spaljena (1780.), zatvorene su sve škole gdje je nastava održavana na ukrajinskom jeziku (1804.). Situacija je postala za Ukrajince još lošija s uključivanjem dijelova Poljskog Carstva u sastav Rusije krajem 18. stoljeća i nakon Napoleonovih ratova. Na tom teritoriju Ukrajinci su do 1815. godine koristili svoj jezik, ali nakon Kongresa u Beču došlo je do promjene. Carska vlada je pregovarala s Poljacima i dala im dozvolu da u školama gdje se školuju Ukrajinci uvedu poljski jezik (1817.). Nakon poljskog ustanka 1830. – 1831. sve škole zapadnih regija Rusije, gdje su uglavnom živjeli Poljaci i Ukrajinci, morale su se rusificirati i uvesti ruski kao obvezni jezik za sve.

Ruska vlada je to smatrala preventivnom mjerom s obzirom na početak ukrajinskog nacionalnog preporoda među ukrajinskim stanovništvom Austro-Ugarskog Carstva. Rusija se bojala njegova utjecaja i prodora na svoje teritorije pa je nastojala spriječiti nacionalni preporod među Ukrajinacima. Godine 1846. osnovano je Ćirilometodsko društvo u kojem su bili Mikola Kostomarov, Taras Ševčenko, Pantelejmon Kuliš i drugi poznati ukrajinski intelektualci. Oni su proglasili svojim ciljem borbu za reformiranje Rusije i pretvaranje države u konfederaciju Slavena, rušenje carizma i ukidanje kmetstva i posjeda; uspostavljanje demokratskih prava i sloboda građana; izjednačavanje prava svih slavenskih naroda glede njihova nacionalnog jezika, kulture i obrazovanja. Društvo je radilo u tajnosti, ali policija ga je raskrinkala 1847. godine. Zabranjeno je sve što su napisali Kostomarov, Kuliš i Ševčenko. Ruske vlasti su u njihovim djelima vidjele pozive na revoluciju i širenje radikalnih ideja u društvu. Zbog toga je Taras Ševčenko dobio dodatnih 10 godina progonstva bez prava pisanja i slikanja.

³⁸ Mieliekiestsev, K., & Temirova, N. (2022). The Policy of Russianization of Ukraine and Other European Territories of Russian Empire: Comparative Analysis. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 2(38), C. 48. URL: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.2\(38\).580](https://doi.org/10.33782/eminak2022.2(38).580)

Aktiviranje ukrajinskog nacionalnog pokreta od sredine 19. stoljeća izazvalo je odgovarajuću reakciju ruskih vlasti. Posebno su zloglasni *Valujevski cirkular* iz 1863. i *Emska naredba* iz 1876. godine. Orisja Demska utvrđuje da je jedan od događaja koji je uzrokovao objavljivanje *Valujevskog cirkulara* bio pokušaj dobivanja dopuštenja za tiskanje prijevoda *Novog zavjeta* na ukrajinski od strane Pilipa Morachevskog.³⁹ U povijest ukrajinske kulture ušao je kao prvi prevoditelj knjiga *Novoga zavjeta* i *Psaltira* na novi ukrajinski književni jezik. Ljudmila Gnatenko i Tetjana Kotenko, koje su proučavale rad P. Morachevskog na prijevodu biblijskih tekstova, primjećuju da je on uspoređivao slavenski tekst s njemačkim, francuskim i latinskim tekstovima, dok je istodobno nastojao sačuvati kanoničnost tekstova *Svetoga pisma*.⁴⁰ Njegove pokušaje da dobije dopuštenje za izdavanje prijevoda biblijskih tekstova i udžbenika *Sveta povijest za čitanje i učenje našem ukrajinskom narodu* odbio je Sveti sinod (najviše državno tijelo crkveno-upravne vlasti Ruskog Carstva). Unatoč podršci predstavnika Ruske akademije znanosti, Sinod je dao do znanja da se ne može dopustiti objavljivanje prijevoda P. Morachevskog niti bilo koga drugoga.⁴¹ Glavni razlog za zabranu takve publikacije bio je prije svega politički i ideološki: dopustiti objavljivanje *Svetog pisma* na ukrajinskom jeziku značilo bi priznavanje ukrajinskog jezika kao zasebnog jezika, a time i priznanje posebne nacije koja je tvrdila da je neovisna.⁴² Stoga je pitanje izdavanja prijevoda *Svetoga pisma* na ukrajinski jezik protumačeno kao „separatistička ideja“.

Dana 18. srpnja 1863. pojavio se tajni cirkular ministra Unutarnjih poslova Petra Valueva kojim se zabranjuje tiskanje bilo kakvih vjerskih, znanstvenih i obrazovnih knjiga na ukrajinskom jeziku. Izdana je i posebna rezolucija br. 2156 *Narudžba Sinode o odborima za duhovnu cenzuru*, koja je bila na snazi do početka 20. stoljeća. U ovoj rezoluciji je navedeno da duhovna cenzura ne smije dopustiti da se objavi bilo koji rukopis vjerskog sadržaja koji je ponuđen na ukrajinskom jeziku.⁴³ Okružnica je dopuštala objavljivanje „samo onih djela na ovom jeziku koja su pripadala području crvenog pisma“, ali je cenzura koristila okružnicu kao izgovor za

³⁹ Демська О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. С.149-150.

⁴⁰ Гнатенко Л., Котенко Т. Переклади Пилипа Морачевського книг Нового Завіту та Псалтиря українською мовою середини ХІХ ст. (оригінали та списки у книгосховищах Росії та України) Рукописна та книжкова спадщина України. 2007. Вип. 12. С.154–177. С.155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2007_12_15

⁴¹ Гнатенко Л., Котенко Т. Пилип Семенович Морачевський – український просвітитель середини ХІХ ст., педагог, письменник, перекладач, книгознавець. Українська біографістика. 2011. Вип. 8. С. 175-190. С.185. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000671>

⁴² Демська О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. С.149.

⁴³ Гнатенко Л.А., Котенко Т.І. Пилип Семенович Морачевський – український просвітитель середини ХІХ ст., педагог, письменник, перекладач, книгознавець. Українська біографістика. 2011. Вип. 8. С. 175-190. С.186. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000671>.

sve vrste ograničenja ukrajinskog jezika i književnosti. Ukrajinski jezik se smatrao umjetnim, „stvorili su ga... neki Malorusi i posebno Poljaci...“. Okružnica se temeljila na izjavi voditelja Kijevske arheografske komisije, M. Juzefovića, da „posebnog maloruskog jezika nije bilo, nema ga i ne može ga biti“, te „prilog... koji upotrebljava običan narod je isti ruski jezik, samo iskvaren utjecajem Poljske“.⁴⁴ Upravo je ta izjava postala službeni stav o jezičnim i nacionalnim problemima Ukrajinaca u Ruskom carstvu.

Uvođenje *Valujevskog cirkulara* imalo je za cilj zabranu izdavanja školske i vjerske literature na ukrajinskom jeziku, zatvaranje nedjeljnih škola i protjerivanje predstavnika ukrajinske inteligencije. Carska cenzura pažljivo je pratila da se u Ruskom Carstvu ne tiskaju knjige na ukrajinskom jeziku. *Emska naredba* koju je potpisao car Aleksandar II. u njemačkom gradu Emsu bio je sljedeći korak u carevoj politici napada na ukrajinski jezik i kulturu. Razvio ju je M. Juzefović s ciljem potpune zabrane ukrajinskog jezika i književnosti, dopunjujući odredbe *Valujevskog cirkulara* iz 1863. Naredbom je zabranjeno izdavanje knjiga na ukrajinskom jeziku, održavanje koncerata s ukrajinskim pjesmama i kazališnih predstava te podučavanje ukrajinskog jezika za djecu u osnovnoj školi. Nije bilo moguće izvoziti knjige na ukrajinskom jeziku u inozemstvo bez posebnog dopuštenja vlasti. Kao posljedica uvođenja tog dokumenta, došlo je do gašenja niza novina, znanstvenih institucija i otpuštanja mnogih nastavnika sa Sveučilišta u Kijevu.

Prema Oleksiju Milleru, uz tradicionalne asimilacijske prakse ruske vlade, kao što su pritisak kroz škole i zabrana ukrajinskog jezika u nastavi i tisku, od 1870-ih počelo je korištenje drugih, neizravnih mehanizama koji su pridonijeli asimilacijskim procesima.⁴⁵ To su, prije svega, visoke stope urbanizacije (gradsko stanovništvo se brže prilagođavalo), opća vojna obveza (porastao je broj onih koji su naučili ruski jezik u vojsci), migracijska kretanja (nakon ukidanja kmetstva preseljavanje u svrhu dobivanja zemlje u druge provincije Ruskog Carstva, gdje se prilagođavanje odvijalo ubrzanim tempom).⁴⁶

Nakon *Valujevske okružnice* iz 1863. i *Emske naredbe* iz 1876. uporaba ukrajinskog jezika u području kulture došla je pod strogu zabranu. Progon ukrajinskog jezika utjecao je na porast upotrebe ruskog u javnom prostoru. Međutim, kada su zabrane nestale u vrtlogu revolucionarnih događaja, ukrajinski jezik pokazao je svoju vitalnost. Tako Petro Kraljuk donosi zanimljive statistike o porastu izdanja na ukrajinskom jeziku u uvjetima nestanka kontrole Moskve

⁴⁴ Климчук М. Валуєвський циркуляр. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во „Наукова думка“, 2003. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Valuievskyj_tsyrkuliar

⁴⁵ Міллер О. Емський указ. Україна модерна. 1999. № 4-5. С.9-49. С. 44. URL: <https://www.utpjournals.press/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.4.009>

⁴⁶ Міллер О. Емський указ. Україна модерна. 1999. № 4-5. С.9-49. С. 45. URL: <https://www.utpjournals.press/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.4.009>

nad Ukrajinom tijekom Nacionalne revolucije 1917. - 1921. godine. Tako je 1917. godine u ukrajinskim zemljama koje su bile u sastavu ruske države objavljeno 747 publikacija na ukrajinskom jeziku, a na ruskom jeziku 452. Sljedeće godine, 1918., u ukrajinskim zemljama pojavilo se 1084 publikacije na ukrajinskom jeziku, a na ruskom jeziku samo 386.⁴⁷ U razdoblju 1917. - 1921. pojavio se veliki broj rječnika, pravopisa (uključujući i za školsko obrazovanje) i udžbenika ukrajinskog jezika. I obrnuti proces: 1922., kada je većina ukrajinskih zemalja došla pod sovjetsku (zapravo rusku) vlast, samo je 186 izdanja tiskano na ukrajinskom jeziku, dok ih je u to vrijeme 491 bilo na ruskom jeziku.⁴⁸

Ukrajinska revolucija 1917. - 1921., pojava samostalne Ukrajinske Narodne Republike i brz oporavak kulture, književnosti, tiskanih novina, te upotreba ukrajinskog jezika u javnosti pokazali su sovjetskoj (ruskoj) vladi da ukrajinski identitet nije uništen. Boljševici su se počeli bojati razvoja ukrajinskog jezika i samosvijesti. To bi moglo provocirati nacionalne (boljševici su govorili nacionalističke) pokrete u republikama Sovjetskog Saveza.

Komunistička stranka je odlučila preuzeti kontrolu nad razvojem ukrajinskog jezika i kulturnih procesa u Sovjetskoj Ukrajini. Bio je još jedan razlog za uvođenje takve politike. Boljševici su morali odgajati generaciju političara i birokrata koji bi vjerovali i iskreno podržavali komunističku ideologiju. Tako je 1923. godine usvojena politika *korenizacije* – razvoj nacionalnih jezika i privlačenje republikanskih političara u Komunističku stranku. U Ukrajini, *korenizacija* se razvila u posebnu politiku – *ukrajinizaciju* (od 1923. do 1930.).⁴⁹ Ovo razdoblje bilo je vrlo dobro za razvoj ukrajinskog obrazovanja, književnosti, tiskanih medija, kazališta i kina, umjetnosti i kulture. Istovremeno, ruski jezik je i dalje imao glavni status u ukrajinskom društvu i politici Komunističke stranke u Sovjetskoj Ukrajini. Krajem 1920-ih Staljin je započeo represiju protiv ukrajinske inteligencije, književnika, pjesnika i umjetnika. Naime, pod Staljinom je došlo do kraja s politikom *korenizacije*, ideja o ujedinjenom Sovjetskom Savezu je jačala, konkurentske nacionalne kulture više nisu tolerirale, a ruski jezik je sve više postajao jedini službeni jezik sovjetskog socijalizma. Vrijeme restrukturiranja poljoprivrede i uvođenja industrijalizacije donijelo je široku kampanju protiv „nacionalističkih zastranjivanja“, što se u Ukrajini pretočilo u kraj politike *korenizacije* i nasrtaj na političku i kulturnu elitu. Prvi val čist-

⁴⁷ Крالیук П. Русифікація проти українізації у 1920–1930-х роках. Хронологія подій. Крим. Реалії. Радіо Свобода. 06 Липень, 2020. URL: <https://ua.krymr.com/a/petro-kraliuk-rusyifikatsiia-proty-ukainizatsii/30709455.html>

⁴⁸ Крالیук П. Русифікація проти українізації у 1920–1930-х роках. Хронологія подій. Крим. Реалії. Радіо Свобода. 06 Липень, 2020. URL: <https://ua.krymr.com/a/petro-kraliuk-rusyifikatsiia-proty-ukainizatsii/30709455.html>

⁴⁹ Крالیук П. Українізація у 1923–1932 роках. Український національний рух становив загрозу для влади СРСР. Радіо Свобода. 26 Липень, 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30576563.html>

ki između 1929. i 1934. bio je usmjeren na revolucionarnu generaciju stranke koja je u Ukrajini uključivala mnoge pristaše *ukrajinizacije*.⁵⁰ U jesen 1929., kada su vodeće osobe politike *korenizacije* uklonjene sa svojih položaja, vlast je napala istaknute ukrajinske akademike i prosvjetne radnike u namještenom suđenju navodnim nacionalistima. Suđeno je 474 osobe koje su optužene za pripadnost fiktivnoj *Uniji za oslobođenje Ukrajine*, čiji su se članovi navodno urotili s poljskim predsjednikom Pilsudskim i ukrajinskim emigrantima da podignu ustanak. Četrdeset i pet optuženih proglašeno je krivim i osuđeno na prisilne radne logore do deset godina. Među njima je bio i potpredsjednik Ukrajinske akademije znanosti, Serhiy Yefremov, koji je osuđen na smrt, ali mu je kazna preinačena na deset godina zatvora, tijekom kojih je i umro.⁵¹

Mnogi od njih bili su poslani u zatvore, koncentracijske logore ili strijeljani. Na primjer, 1937. godine u logoru Sandarmoh ubijeni su kazališni redatelj Lesj Kurbas, književnici Vale-rijan Pidmohiljni, Mikola Kuliš te pjesnik i publicist Mikola Zerov. Sovjetske su vlasti posebno ciljale komesara za obrazovanje u Ukrajini Mykolu Skrypnyka zbog promicanja reformi ukrajinskog jezika koje su smatrane opasnim i kontrarevolucionarnim; Skrypnyk je počinio samoubojstvo 1933. Iste 1933. godine, nakon *Holodomora*, Staljin je odlučio da je potrebno završiti s *ukrajinizacijom*. Izdan je novi ukrajinski pravopis iz kojeg je vlada izvukla slovo *ѣ* (takvo slovo ima tek ukrajinska abeceda, ruska nema). Od tada je započeo proces približavanja ukrajinskog i ruskog jezika. Vlasti su naredile uvođenje ruskih riječi u ukrajinski jezik. Godine 1938. objavljena je *Uredba o obveznom proučavanju ruskog jezika u nacionalnim republikama Savjetskog Saveza*.⁵² Osim toga, 14. skup Komunističke stranke (boljševika) Ukrajine usvojio je uredbu o jačanju rusifikacije u Ukrajini. To je učinjeno s jedinim ciljem uvođenja ruskog jezika u sve sfere javnog života u Ukrajini i drugim republikama Sovjetskog Saveza. Rusifikacija Ukrajine pod sovjetskom okupacijom intenzivirala se 1938. pod Nikitom Hruščovom, tadašnjim tajnikom Ukrajinske komunističke partije, ali je nakratko zaustavljena tijekom Drugog svjetskog rata, kada su sile Osovine okupirale velika područja zemlje.

Nakon Drugog svjetskog rata rusifikacija Ukrajine se nastavlja. Kao i u prethodnim stoljećima, vlast je pokušavala organizirati kompleksno uništavanje svega ukrajinskog – jezika,

⁵⁰ Великий терор. Роковини трагедії. *Український інститут національної пам'яті*. 16 Травень, 2018. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/velyky-teror-rokovyny-tragediyi>

⁵¹ Detaljnije: Plokhly S., *Lost kingdom: a history of Russian nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin*, Penguin Books, London, 2018., Yefremov S., URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Serhiy_Yefremov

⁵² Постановление ЦК ВКП(б) и СНК СССР «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей». 13 марта 1938 г. *Электронная библиотека исторических документов*. URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/123876-postanovleni-etsk-vkp-b-i-snk-sssr-ob-obyazatelnom-izuchenii-russkogo-yazyka-v-shkolah-natsionalnyh-respublik-i-oblastey-13-marta-1938-g>

književnosti, kulture, identiteta, povijesti, ljudi. Politika Vlade uključivala je deportacije, rješavanje pitanja granica, borbu s disidentima, fizičko uništavanje Ukrajinaca koji su se borili protiv komunističke ideologije, stranke te politike vlade u Sovjetskoj Ukrajini.

Za poljsku komunističku vladu, kao i za sovjetsku u Ukrajini, važno je bilo riješiti tzv. pitanje ukrajinskih nacionalista. Ovaj izraz označavao je Ukrajince koji su podržavali Ukrajinsku ustaničku armiju (UPA), članove koji su se borili protiv komunista u Poljskoj i boljševika u Ukrajini. Tada su se dvije zemlje dogovorile zajedno pokrenuti borbu protiv UPA-e. Komunistička vlada SSSR-a i Poljski komitet nacionalnog oslobođenja 9. rujna 1944. potpisali su *Sporazum između Vlade Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike i Poljskog odbora nacionalnog oslobođenja o evakuaciji ukrajinskog stanovništva s područja Poljske i poljskih državljana s područja Ukrajinske SSR-a*.⁵³ Ugovor su potpisali s ciljem međusobne razmjene stanovništva, odnosno s ciljem deportacije etničkih Ukrajinaca iz Poljske i etničkih Poljaka iz Ukrajine. Pod ovu „razmjenu“ spadali su etnički ukrajinski teritoriji – Lemkivščina, Nadsjannja, Holmščina, Južno Pidljašče i Zapadna Bojkivščina. Tu su stoljećima živjeli Ukrajinci koji su sebe nazivali Lemki i Bojki. Imali su svoje dijalekte, kulturu, lokalni identitet. Lemki su kao posebna etnografska grupa živjeli na istoku i zapadu Karpata. Bojki, još jedna etnografska grupa, naseljavali su južne i sjeverne dijelove Karpata. Njihove kuće, crkve, dijalekti, plesovi razlikovali su se od naroda Lemki. Znanstvenici malo znaju o ovim malim narodima zbog deportacija i uništavanja od strane sovjetske vlade u Poljskoj i Sovjetskoj Ukrajini njihove kulture, materijalnih spomenika, kuća, sela. Neki podaci dolaze od uspomena Ukrajinaca koji sebe identificiraju kao Lemke i Bojke. Na primjer, jedan od najpoznatijih ukrajinskih i svjetskih književnika i pjesnika, Ivan Franko, pisao je o tome kako je Bojko⁵⁴. Cijeli svijet poznaje američkog slikara i dizajnera Andyja Wargola. Njegovo ime od rođenja bilo je Andriy Wargola. On se identificirao kao Lemko.

Ugovorom Poljske sa SSSR-om nastupile su godine deportacije koje su imale nekoliko faza – (1) 1944. – 1946., (2) 1947., (3) 1948., (4) 1951. Prva faza je trajala od 1944. do 1946. i imala je nekoliko etapa. Početak je bio 15. listopada, a kraj 15. siječnja 1946. Ukupno je bilo iseljeno više od 482 000 Ukrajinaca iz Poljske. Na početku deportacija ljudi su mogli birati hoće li ići ili ne, ali tijekom 1945. i 1946. iseljavanja su postala prisilna. Formalno su vlade Sovjetske Ukrajine i Poljske Narodne Republike obećale Ukrajincima i Poljacima izbor gdje žele živjeti

⁵³ Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР. 9 Вересень, 1944. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065#Text

⁵⁴ Мосьондз О. Про День пам'яті депортованих українців у 1944–1951 роках. *АрміяInform*. 12 Вересень, 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/12/pro-den-pamyati-deportovanyh-ukrayincziv-u-1944-1951-rokah/>

u novom mjestu. Ljudi su morali dobiti neku kompenzaciju od Vlade za svoju nekretninu i vlasništvo. Ali tzv. dobrovoljno preseljenje imalo je karakter organizirane deportacije. Prije deportacija, vlasti Sovjetske Ukrajine odredile su mjesta na kojima bi se trebali smjestiti Ukrajinci deportirani iz Poljske. Pridošlice su smještene u različitim gradovima, mjestima i selima Ukrajine. Ponekad su preseljeni u zapadne regije, ali takvi su slučajevi bili rijetki. Ukrajinski institut nacionalnog sjećanja izračunao je da su deportirani Ukrajinci naseljeni u 17 oblasti Sovjetske Ukrajine.⁵⁵ Dosta ih se naselilo u Zaporішкu, Donjecku, Lugansku i Poltavsku oblast. Deložacija je provedena na temelju prethodno sastavljenih popisa osoba koje su željele napustiti Poljsku ili se odreći njezina državljanstva. Autorica projekta *ArmyInform* Olha Mosyondz⁵⁶ napominje da su Ukrajinci mogli usmeno i pismeno dati pristanak na preseljenje. Kao rezultat toga, na popise su dodane i osobe koje možda i nisu željeli ići.

Prisilni iseljenici mogli su sa sobom ponijeti potrebne stvari, proizvode i nešto alata. Prije odlaska, imovinu su popisali predstavnici poljskih vlasti zaduženi za deportaciju. Obećana financijska pomoć, krediti za stanovanje i kupnju zemljišta i oslobađanje od poreza ostala su samo neispunjena obećanja. Ljudi su trebali dobiti kuće u novim mjestima stanovanja, ali stanova nije bilo dovoljno za sve. Zbog toga je često nekoliko obitelji živjelo u jednoj kući. Uz ljude su mogla živjeti i domaća goveda. Neki doseljenici su gradili zemunice kako bi izdržali određeno vrijeme. U nova mjesta stanovanja Ukrajinci su dopremljeni u teretnim vagonima. Mnogo je ljudi umrlo tijekom deportacija. Formalno, prva etapa deportacije završena je početkom svibnja 1947. godine, kada su Sovjetska Ukrajina i Republika Poljska potpisale „Protokol između Vlade Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike i Vlade Republike Poljske, uz Sporazum o evakuaciji ukrajinskog stanovništva s područja Poljske i poljskih državljana s područja Ukrajinskog SSR-a od 9. rujna 1944. godine”.⁵⁷

Za nekoliko mjeseci započela je druga etapa deportacija. Ona je trajala od 28. travnja do 29. srpnja 1947. i nazvana je *Visla*.⁵⁸ Cilj ovog prisilnog iseljavanja Ukrajinaca s teritorija

⁵⁵ Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. Методичні рекомендації Українського інституту національної пам'яті до 75-х роковин початку примусового виселення українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини. *Український інститут національної пам'яті*. 6 Вересень, 2019. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novynu/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>

⁵⁶ Мосьондз О. Про День пам'яті депортованих українців у 1944–1951 роках. *АрміяInform*. 12 Вересень, 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/12/pro-den-pamyati-deportovanyh-ukrayinciv-u-1944-1951-rokah/>

⁵⁷ Протокол між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Урядом Польської Республіки до Угоди про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР. 9 Вересень, 1944. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_173#Text

⁵⁸ Операція «Вісла» в архівах НКВД. *Електронний архів Українського визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/?idUpCat=1188>

Poljske bio je konačno riješiti „ukrajinsko pitanje“. Povod za početak operacije *Visla* bio je atentat na poljskog zamjenika ministra obrane Karola Sverczewskog 28. ožujka 1947., za koji je odgovorna Ukrajinska ustanička vojska. Vlasti Poljske i Sovjetskog Saveza odlučile su stati na kraj aktivnostima UPA. Među posebnostima operacije *Visla* vrijedi istaknuti da su je izvele oružane snage Poljske, Čehoslovačke i Sovjetskog Saveza, da su naselja u kojima su živjeli Ukrajinci bila okružena vojskom i da sastanci nisu trajali više od dva sata.

Liste za iseljenje bile su unaprijed sastavljene, što ukazuje na dobro planiranu akciju. Ljudi su odvođeni na posebno sabirno mjesto, gdje im je naređeno da uđu u teretne vagone kojima su odvezeni na otpremni punkt. Odatle su Ukrajinci odvedeni na distribucijsko mjesto, a zatim na regionalnu željezničku stanicu. Već tada je odlučeno u koja sela treba odvesti prognanike. U jednom naselju nije smjelo biti više od pet obitelji. U novim selima deportirani Ukrajinci bili su pod strogim nadzorom agencija za provođenje zakona i vlasti. Bilo im je zabranjeno mijenjati mjesto stanovanja i povratak kući. Oduzeta im je svaka imovina, domaćinstvo i prava na posjed.

Od 28. travnja do 29. srpnja 1947. s ukrajinskih etničkih teritorija u Poljskoj deportirano je više od 140 000 ljudi. Potom se prisilno iseljenje, ali u manjem obimu, nastavilo do kraja prosinca iste godine. Tada je gotovo 10 000 Ukrajinaca prisilno deportirano u Sovjetsku Ukrajinu. Poljske vlasti uhitile su i osudile 315 osoba, a više od 170 ih je strijeljano. Gotovo 4000 Ukrajinaca postali su zatočnici koncentracijskog logora Javožno.⁵⁹ Nakon obnove neovisnosti Ukrajine, istraživači su na temelju dokumenata i svjedočenja pojedinaca dokazali da je operacija *Visla* bila etničko čišćenje, ratni zločin i zločin protiv čovječnosti.

Operacija *Zapad*, koju je Sovjetski Savez pokrenuo u kolovozu 1947., bila je nastavak poljske operacije *Visla*.⁶⁰ Na taj je način staljinistički režim odlučio zadati udarac ukrajinskom nacionalnom pokretu i lišiti ga podrške stanovništva zapadnih oblasti Ukrajine. Staljin i njegovo okruženje vjerovali su da, ako se civili presele, predstavnici Organizacije ukrajinskih nacionalista i Ukrajinske ustaničke armije neće imati priliku boriti se protiv sovjetske vlasti u Ukrajini. Operacija *Zapad* uključivala je prisilno masovno odvođenje ljudi u republike Sovjetskog Saveza zbog rada u industriji ugljena. Deportacija je obuhvatila Volynsku, Drogobycku, Stanislavivsku, Lvivsku, Rivnensku, Ternopilsku i Černivecku oblast. Deložaciju su proveli organi reda, vojska i graničari. Kao i tijekom prethodnih deportacija, sve je bilo dobro organizirano i pažljivo pripremljeno. Više od 77 000 ljudi deportirano je u nekoliko dana. Poslani su u Omsku i Čeljabinsku regiju, Krasnojarski kraj i Kazahstan. Članovi obitelji vojnika UPA i OUN bili su pod posebnom kontrolom.

⁵⁹ Акція «Вісла». 1947 рік (28 квітня – 29 липня). *Український інститут національної пам'яті*. 10 Квітень, 2017. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>

⁶⁰ Когут А. Операція «Запад». Перевиконання плану з депортацій українців. *Історична правда*. 21 Жовтень, 2019. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/10/21/156402/>

Treća faza deportacija dogodila se 1948., što se poklopilo s razmjenom teritorija između Poljske i Sovjetske Ukrajine.⁶¹ Više od deset tisuća Ukrajinaca deložirano je iz svojih domova iz pograničnih sela Drogobycke i Lvivske oblasti i odvedeno u druga naselja, jer su se ukrajinska sovjetska vlada i poljska komunistička vlada dogovorile o „izjednačavanju“ granica. Zločin nad civilnim stanovništvom tu nije prestao.

Godine 1951. započela je četvrta faza deportacija. Nekoliko desetaka tisuća Ukrajinaca iseljeno je u Ukrajinu, a tisuće Poljaka iz Sovjetske Ukrajine poslano je u Poljsku⁶². Posljednju razmjenu potaknuli su i ekonomski razlozi. Sovjetski Savez želio je u potpunosti kontrolirati nalazišta nafte, plina i lignita pronađene u Lvivskoj i Volynskoj oblasti. Poljskoj su obećana bogata naftna polja u planinskom području, čije je iskorištavanje u narednim godinama oživjelo poljsko gospodarstvo. Tako su poslijeratne deportacije koje su organizirali Sovjetski Savez i Poljska zločini sovjetskih vlasti protiv civilnog stanovništva. Svrha prisilnog iseljavanja Ukrajinaca iz Poljske i Poljaka iz Sovjetske Ukrajine odražavala je suštinu zločinačkih režima obje zemlje. I Poljska, Sovjetska Ukrajina i Sovjetski Savez htjeli su fizički uništiti ukrajinski nacionalni pokret, lišiti ga podrške među stanovništvom i slomiti otpor komunističkoj vlasti.

Nakon prisilnog iseljavanja potpuno su promijenjeni nazivi naselja, njihovi simboli i grobovi. U zapadnim oblastima Sovjetske Ukrajine dolazili su stanovnici iz drugih oblasti zemlje i iz drugih republika Sovjetskog Saveza, uglavnom iz istočnih i jugoistočnih dijelova. Oni su donosili sa sobom drugačiji mentalitet, kulturu, ruski jezik, drugačiju povijest i tradiciju. Posljedice toga bile su zamjena etničkog sastava stanovništva, prisilna asimilacija i zaboravljanje ukrajinskog jezika. Obitelji koje su postale žrtve deportacija bile su razdvojene. Puno je civila završilo u radnom logoru GULAG (Glavna uprava za popravno-radne logore i kolonije). Vlada je odlučila da oni tamo moraju proći preodgoj zbog „krive“ nacionalističke ideologije koju su podržavali.

Takva strategija totalitarnog režima Staljina i Komunističke stranke prema Ukrajinacima bila je podržana i drugim mjerama. Počela je potpuna rusifikacija obrazovanja, degradacija statusa ukrajinskog jezika i provođenje koncepta jedinstvenog sovjetskog naroda koji je trebao govoriti samo ruski jezik. Osim toga, nastavila se borba protiv ukrajinskog jezika, književnosti i kulture. Sovjetski čelnik Leonid Brežnjev nastavio je Hruščevljevu politiku rusifikacije u poslijeratnoj Ukrajini. Od 1940-ih do kraja 1980-ih godina vlada je pokušavala eliminirati ukrajinski jezik iz formalne uporabe u Sovjetskoj Ukrajini. Još prije Drugog svjetskog rata, Ko-

⁶¹ Кляшторна Н. 1951 рік. Як Польща і УРСР востаннє обмінялися територіями. *Історична правда*. 20 Серпень, 2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4e4f905054e78/>

⁶² Протокол договору між СРСР та Польською Республікою від 15.02.1951 р. про обмін ділянками державних територій. *Операція «Вісла» в документах НКВД*. Електронний архів Українського визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25227>

munistička stranka donijela je dokument *Obvezno učenje ruskog jezika u školama nacionalnih republika i pokrajina*.⁶³ Slična politika provođena je i u poslijeratnom razdoblju kada je ruski jezik postao obavezan za sve u Ukrajini.⁶⁴ Ukrajinski jezik i dalje je postojao, ali se uglavnom učio u selima i manjim gradovima. Zbog mogućnosti daljnjeg školovanja na fakultetima, zapošljavanja u gradovima te bolje budućnosti za svoju djecu, roditelji su birali školovanje na ruskom jeziku. Godine 1970. godine Centralni komitet Komunističke stranke Sovjetskog Saveza zabranio je obranu doktorata na ukrajinskom jeziku.⁶⁵ U 1980-ima, Vlada je povećala plaće učiteljima koji su predavali ruski jezik i književnost.⁶⁶ Profesori u Ukrajini su dobivali 15% više novca nego njihovi kolege.⁶⁷ Istovremeno, pojačala se politika rusifikacije u svim školskim i izvannastavnim ustanovama. Krajem 1980-ih, ruski jezik postao je jedini nacionalni jezik, a godinu kasnije dobio je status jedinog formalnog svesaveznog jezika u Sovjetskom Savezu, pri čemu su konstitutivne republike imale pravo proglasiti svoje službene jezike.⁶⁸ Osim deportacija, sovjetska vlada u Ukrajini nastavila je praksu fizičkog obračuna s Ukrajinacima. Represija je bila usmjerena protiv ljudi koji nisu bili suglasni s politikom sovjetizacije i rusifikacije, kao i onih koji nisu prihvaćali Komunističku stranku. Žrtve represije bili su ukrajinski civili koji su podržavali UPA, koje je vlada krivila za tzv. buržoaski nacionalizam, ukrajinski pjesnici, književnici, slikari i inteligencija.

Val represije nakon Drugog svjetskog rata obuhvatio je ljude koji su podržavali UPA, surađivali s njom ili na bilo koji način simpatizirali s njenim ciljevima. Borba protiv njih započela je krajem 1940-ih i trajala je do početka 1960-ih. Većina takvih civila bila je odvedena u logore GULAG. Nakon toga, nacionalni pokret je oslabio i postao lokaliziran u zapadnim oblastima Sovjetske Ukrajine. Međutim, u drugim oblastima počeo se razvijati novi pokret – protiv nasilja. Krajem 1950-ih i početkom 1960-ih nastale su prve nevladine organizacije za ljudska prava

⁶³ Постановление ЦК ВКП(б) и СНК СССР «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей». 13 марта 1938 г. *Электронная библиотека исторических документов*. URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/123876-postanovlenietsk-vkp-b-i-snk-sssr-ob-obyazatelnom-izuchenii-russkogo-yazyka-v-shkolah-natsionalnyh-respublik-i-oblastey-13-marta-1938-g>

⁶⁴ Що таке українська мова? *Ukrainer*. 27 Жовтень, 2021. URL: <https://www.ukrainer.net/mova/>

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Приказ Минпроса СССР от 6 декабря 1983 года № 151 «О дополнении и уточнении Инструкции о порядке исчисления заработной платы работников просвещения». URL: <https://base.garant.ru/70604508/>

⁶⁷ Приказ Минпроса СССР от 2 ноября 1984 г. N 122 «О порядке расчета штатов и оплаты труда учителей I – IV классов в малокомплектных общеобразовательных школах». URL: <https://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data02/tex12752.htm>

⁶⁸ Материалы Пленума ЦК КПСС 19-20 сентября 1989 года. URL: <https://soveticus5.narod.ru/85/pl890919.htm>, Russification_of_Ukraine, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russification_of_Ukraine#cite_note-11

i klubovi mladih umjetnika.⁶⁹ Svi sudionici takvih organizacija nazivani su disidentima zbog njihovog protivljenja vlastima, komunističkoj ideologiji, represiji i politici rusifikacije.

Disidenti su se razlikovali po ciljevima svog djelovanja. Bili su oni koji su se borili za ljudska prava. Drugi su se bavili kulturološkim aktivnostima, protiveći se rusifikaciji i promičući ukrajinski jezik i identitet na književnom, likovnom i kreativnom planu. Postojao je i religijski smjer koji je obuhvaćao legalni rad Ukrajinske grkokatoličke crkve i Ukrajinske autokefalne pravoslavne crkve te povrat ukrajinskih crkava i katedrala. Pravnički smjer ujedinjavao je ljude različitih uvjerenja koji su željeli da sovjetska vlada u Ukrajini provede ustav republike, štiti prava Ukrajinaca i poštuje zakone koji garantiraju stanovništvu pravo na korištenje ukrajinskog jezika, slobodu govora i medija. Pravnički smjer disidenata u 1970-ima i 1980-ima razvio se u pokret za samostalnost Ukrajine.

Najmasovniji je bio kulturološki smjer. Njegovi sudionici u 1960-ima nazivani su „šezdesetnici“ (kreativna inteligencija aktivna u tom desetljeću).⁷⁰ Htjeli su od Vlade dobiti dopuštenje za slobodan razvoj ukrajinskog jezika i književnosti u Sovjetskoj Ukrajini. Pisali su knjige i članke na ukrajinskom jeziku, istraživali povijest ukrajinske kulture i književnosti te se trudili osvijestiti generaciju 1920-ih i 1930-ih. Međutim, nakon promjene političke klime u Moskvi 1964. godine, počela je otvorena konfrontacija između šezdesetnika i političkih institucija.⁷¹

Pojačana je zabrana tiskanja knjiga i novinskih priloga, kao i objavljivanje pjesničkih i umjetničkih djela. Zbog toga su mnogi pjesnici, književnici i književni kritičari otišli u ilegalu. Tamo su organizirali samostalno izdavanje svojih radova. Taj fenomen nazvan je samoizdavaštvo, odnosno samostalno izdavaštvo. Poezija i proza objavljivane su na ukrajinskom jeziku, često ručno pisane i zatim prepisivane za distribuciju. Kasnije je samoizdavaštvo postalo više političko. Naglasak je bio stavljen na distribuciju novinarskih članaka o političkim temama. Djela iz šezdesetih godina objavljivana su i u inozemstvu na raznim jezicima, uključujući Poljsku, Čehoslovačku, Zapadnu Njemačku, Kanadu i Sjedinjene Američke Države. Taj proces naziva se tamizdavanje (izdavanje u inozemstvu, odnosno izvan Ukrajine).

Najveću popularnost u ukrajinskom samoizdavaštvu stekla je knjiga *Internacionalizam ili rusifikacija?*, koju je napisao ukrajinski pisac i kritičar Ivan Dziuba.⁷² Njegovo djelo prevedeno

⁶⁹ Секо Я. Культурницькі об'єднання 1960-х рр. у контексті руху шістдесятників. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка. 2011. Вип. 1.

⁷⁰ Захаров Б. Клуби творчої молоді (КТМ). *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. 19 Вересня, 2005. URL: <https://museum.khpg.org/1127153242>

⁷¹ Шурхало Д. 50-річчя операції КДБ «Блок»: арешт в Україні близько 90 дисидентів. *Радіо Свобода*. 11 Січень, 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kdb-operatsiya-blok/31648911.html>

⁷² Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1998. 276 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-518-110-6/966-518-110-6.pdf>

je na nekoliko europskih jezika i izazvalo je veliku pozornost u inozemstvu. Dziuba je kritizirao koncept sovjetske vlade o stvaranju jedinstvene sovjetske nacije koja bi bila ujedinjena komunizmom. Naglasio je da Ukrajinci i Rusi u Ukrajini trebaju biti ravnopravni te je ukazivao na štetan utjecaj rusifikacije, koja je imala negativne posljedice na društvenom, gospodarskom, političkom i kulturnom planu.

Godine 1965. glavni tajnik Komunističke partije Sovjetskog Saveza Leonid Brežnjev naredio je pokretanje kampanje represije protiv šezdesetnika. U kolovozu i rujnu 1965. službe za provođenje zakona Sovjetske Ukrajine uhitile su više od 20 disidenata. Optuženi su za antisovjetsku agitaciju i propagandu, a većina je osuđena na različite zatvorske kazne⁷³. Nakon toga, vlasti su organizirale i naredile još nekoliko uhićenja kreativne inteligencije, predstavnika pokreta za ljudska prava i publicista. Uhićenja su se nastavila do kraja 1971. Već 1972., službenici za provođenje zakona prešli su na masovnija uhićenja disidenata.⁷⁴ Ovaj put iza rešetaka su završili i predstavnici znanosti i kulture. Odvojene čistke provedene su u partijskim tijelima i među radnicima industrijskih poduzeća.

Predstavnici disidentskog pokreta šezdesetnika oslobođeni su tek u drugoj polovici 1980-ih i odmah su se uključili u borbu za neovisnost Ukrajine. Neki disidenti nikada nisu pušteni jer su se vlasti bojale njihovog utjecaja na ukrajinsko društvo. Sovjetski specijalci u Ukrajini ubili su mnoge ljude bez uhićenja i zatvaranja kako ne bi bilo javnog publiciteta.⁷⁵ Oni koje sovjetske vlasti nisu mogle zatvoriti zbog nedostatka dokaza slani su u psihijatrijske bolnice na prisilno liječenje. Tako su sovjetske vlasti u Ukrajini nakon Drugog svjetskog rata nastavile agresivnu politiku rusifikacije i borbu protiv ukrajinskog jezika. Upravo su u njemu komunisti, poput moskovskih careva, a zatim i ruskih careva, vidjeli prijetnju opstojnosti autokracije i autoritarnog režima te su se bojali ukrajinskog preporoda i demokratskih tradicija. Praksa borbe protiv ukrajinskog jezika i kulture, koju su komunisti naslijedili od moskovskih i ruskih vladara, omogućila je razvoj svrhovite rusifikacije Ukrajinaca. Jezična asimilacija trebala je dovesti do potpunog gubitka vlastitog identiteta Ukrajinaca, zaborava vlastite povijesti, književnosti, umjetnosti i izvornosti. Komunistička partija Sovjetskog Saveza 1940-ih i 1980-ih uništila je ukrajinski jezik i identitet ne samo zakonima ili zabranama. Kao i u prethodnim stoljećima i prvim godinama postojanja Sovjetskog Saveza, aktivno se koristila praksa fizičkog uništavanja inteligencije – od pjesnika i pisaca do znanstvenika i umjetnika.

⁷³ Крупник Л. «Хто за нас, встаньте в знак протесту!» Політичний протест на показі фільму «Тіні забутих предків». *Локальна історія*. 4 Вересня, 2020. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/khto-za-nas-vstante-v-znak-protestu/>

⁷⁴ Захаров Б., Захаров Є. «Генеральний погром»: як це було. *Історична правда*. 12 Січень, 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/61deaaf17b562/>

⁷⁵ Штогрін І. «Вона глузувала зі шпиків КДБ»: як убили українську художницю-шістдесятницю Аллу Горську. *Радіо Свобода*. 28 Листопад, 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/allagorska-50-rokiv-ubuvstva/30973779.html>

Godine 1989. Vrhovna Rada Ukrajinske SSR usvojila je *Zakon o jezicima u Ukrajinskoj SSR*.⁷⁶ Prema članku 2., ukrajinski jezik proglašen je državnim jezikom. U isto vrijeme, ruski jezik je i dalje bio dominantan u Sovjetskoj Ukrajini. Dužnosnici su morali govoriti dva jezika – ruski i ukrajinski, državni dokumenti, posebice zakoni, morali su biti objavljeni na dva jezika. Dvojezične su postale i obrazovne institucije – škole i sveučilišta. No, to su bile formalnosti, jer je ukrajinski jezik i dalje imao ruralni i provincijski status. Situacija se donekle počela mijenjati nakon što je Ukrajina ponovno stekla svoju neovisnost 24. kolovoza 1991. Ukrajinski jezik postao je jedini državni jezik u zemlji, što je zabilježeno i u članku 10 Ustava Ukrajine 1996. godine.⁷⁷ Proces potpune ukrajinizacije nije započeo, jer su građani zemlje nastavili koristiti ruski jezik na poslu i u svakodnevnom životu. Istodobno, u prvim godinama obnove neovisnosti, došlo je do povećanja količine sadržaja na ukrajinskom jeziku na radiju, televiziji i u javnom prostoru.⁷⁸ Ukrajinske vlasti nisu posvetile posebnu pažnju jačanju položaja ukrajinskog jezika. To se može objasniti dubokom gospodarskom krizom 1990-ih i dolaskom na vlast bivših komunista koji nisu vidjeli potrebu za totalnom ukrajinizacijom i borbom protiv rusifikacije Ukrajine.

Stoga su tradicionalno ruskojezične ostale istočne, jugoistočne i južne regije Ukrajine, koje su tijekom 19. i 20. stoljeća doživjele najveću rusifikaciju. Upravo su ti teritoriji postali epicentrom provođenja politike imperijalizma i kolonijalizma od strane Ruskog Carstva. Radnici iz raznih krajeva Carstva, kojima su ruski jezik i kultura bili izvorni, masovno su dovođeni ovamo da rade u rudnicima i raznim poduzećima. U 20. stoljeću Ukrajinci koji su živjeli na istoku, jugoistoku i jugu postali su žrtve gladi 1921. - 1923. i 1946. - 1947., Holodomora 1932. - 1933. te deportacija mnogih Ukrajinaca iz tih područja 1940-ih i 1950-ih. Teritoriji su istrijebljeni tijekom represija 1930-ih, a umjesto istrijebljenih Ukrajinaca, u te dijelove sovjetske Ukrajine naseljeni su Rusi ili predstavnici drugih naroda koji su govorili ruski. Zato su ruske vlasti uvijek širile lažne informacije o „ruskom Donbasu“ ili „ruskom jugu“. Ova stereotipna percepcija nastavila je postojati u ukrajinskom društvu, Rusiji i inozemstvu. Rezultati popisa stanovništva iz 2001. pokazali su da je više od 67% građana Ukrajine prepoznalo ukrajinski kao svoj materinski jezik, a ruski – oko 30%.⁷⁹ Sljedećih je godina broj Ukrajinaca koji su se prepoznali kao izvorni Ukrajinci nastavio rasti.

⁷⁶ Закон «Про мови в Українській РСР». 1989. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text>

⁷⁷ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

⁷⁸ Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 21. ст.81. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

⁷⁹ Результати перепису населення 2001 року. Інститут політики. URL: <https://polityka.in.ua/tomenko/content.php?id=pc01-2003-03>

To nije moglo ne izazvati zabrinutost u Ruskoj Federaciji, posebno u godinama kada je Vladimir Putin došao na vlast početkom 2000-ih. Početak njegovog predsjedničkog mandata obilježen je ne samo agresivnijom vanjskom politikom, već i promjenom kursa prema Ukrajini. Putin je ponovno stavio rusifikaciju na vodeće mjesto u odnosima Ruske Federacije i Ukrajine. Od tog trenutka proruskim utjecaji i narativi počeli su aktivno rasti u Ukrajini. Vlasti u Moskvi nastojale su odgojiti Ukrajinke da razumiju bratsku vezu s Rusima, njihov jezik i kulturu. To je zahtijevalo cjelovit pristup rješavanju postavljenih ciljeva i zadataka. Kao što su se od 1917. do 1920-ih boljševici kladili na prodor u Ukrajinu i ukrajinsko društvo, tako su ruske vlasti odlučile prodrijeti posvuda. Stoga su se u Ukrajini brzo pojavili proruskim televizijski kanali i radijske postaje, započela je masovna agresivna distribucija ruske glazbe, kulture, knjiga, tiskanih publikacija, filmova itd. Uz potporu ruskih vlasti počeo je rasti broj proruskim stranaka i političara koji su se zalagali za jačanje prijateljstva s Ruskom Federacijom, uvođenje ruskog jezika kao drugog službenog jezika u Ukrajini. Rezultat takvog lobiranja bio je *Zakon o načelima državne jezične politike* br. 5029-VI (2012.), kojim je ruski jezik odobren kao regionalni jezik u nizu regija Ukrajine.⁸⁰

U takvim uvjetima, konzumacija ukrajinskog sadržaja, razvoj ukrajinskog jezika, kulture i identiteta trpjeli su stalne opresije i prepreke. Ukrajinci su gledali proruske kanale, slušali ruske pjesme koje su istisnule ukrajinsku glazbu s radija i televizije te čitali ruske knjige. Postojale su i ukrajinske pjesme, izvođači, radijske emisije, knjige i izdavačke kuće, ali nisu mogle konkurirati ruskima zbog nedostatka državnog financiranja, nepostojanja ciljane politike potpore i razvoja ukrajinskog proizvoda te zbog želje Ukrajinaca da nastave kupovati i slušati sadržaj na ruskom jeziku. U svojim nastojanjima da što više proširi rusifikaciju u Ukrajini, Rusija je oduvijek promovirala ideju „tri bratska naroda“ - Ukrajinaca, Bjelorusa i Rusa⁸¹. Bilo je pokušaja povjesničara iz Ukrajine, ruske federacije i Bjelorusije da napišu zajednički udžbenik o „bratskim narodima“, ali ta ideja nije uspjela.⁸² U to vrijeme u Moskvi je već započela izrada koncepta ruskog svijeta koji je predviđao sasvim drugu dimenziju rusifikacije. Koncept ruske mjere pojavio se 2005. godine i predviđao je širenje ruskog utjecaja na zemlje s ruskim ili ruskim govornim stanovništvom.⁸³ To se odnosilo na Ukrajinu, Gruziju, baltičke i balkan-

⁸⁰ Закон України «Про засади державної мовної політики». *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2013. № 23. URL: ст.218. Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-VI#Text>

⁸¹ Чому українці й росіяни — не «братні» народи? *Ukrainer*. 10 Серпень, 2022. URL: <https://www.ukrainer.net/ne-bratni-narody/>

⁸² Лавров: Создать общий с Украиной учебник по истории очень непросто – национализм пробивается. *Цензор.нет*. 21 Сентябрь, 2011. URL: <https://censor.net/ru/news/182379/lavrov-sozdat-obschiy-s-ukrainoyi-uchebnik-po-istorii-ochen-neprosto-natsionalizm-probivaetsya>

⁸³ Shymkevych K. Mykola Davydiuk Як працює путінська пропаганда? (How Does Putin's propaganda work?). *Book Review*. Politička misao : časopis za politologiju. Vol. 60 No. 2. 2023.

ske zemlje, Moldaviju, kao i države u kojima je bilo mnogo Rusa. Jedan od glavnih koraka u provedbi ovog koncepta u Ukrajini bilo je širenje masovne propagande i dezinformacija u istočnim, jugoistočnim i južnim regijama o zaštiti etničkih Rusa i Ukrajinaca koji govore ruski.

Od 2005. do 2010., kada je Viktor Juščenko bio predsjednik Ukrajine, slične narative promicale su oporbene proruskne stranke, ruski političari te niz ukrajinskih TV kanala i novina. Istodobno se negirao Holodomor kao genocid nad ukrajinskim narodom i činjenica masovnih represija protiv Ukrajinaca 1920-ih i 1930-ih godina. To su bile teme koje su pokrenule ukrajinske vlasti u zemlji i inozemstvu. Kao odgovor na takve postupke Juščenka i vlasti, Rusija je ponovno počela promovirati mit o Velikom domovinskom ratu, zločinima UPA i veličati sovjetsku vojsku. U istočnim, jugoistočnim i južnim regijama stanovništvo nije podržavalo akcije vlasti, više je vjerovalo ruskoj propagandi i počelo percipirati narativ o posebnom identitetu naroda Donbasa, Ukrajinaca koji govore ruski te odbijanju „zapadne Ukrajine“ i „istočne Ukrajine“. Takva opozicija trebala je podijeliti ukrajinsko društvo na temelju jezika. Do raskola je došlo na predsjedničkim izborima, kada je većina birača izabrala Viktora Janukoviča, otvorenog zaljubljenika u Kremlj. On je postao onaj koga je Kremlj dugo tražio. Predsjednik Ukrajine zalagao se za ruski kao drugi državni jezik, za približavanje Moskvi i promicanje svega ruskog u Ukrajini. No, Janukovič je pokušao manevrirati i ne odustati od europske budućnosti države kojom je vladao. U studenom 2013. Janukovič je konačno odabrao Rusiju, ali je ukrajinsko društvo izabralo Europu. To je bio još jedan signal za Rusiju da ruski mir i rusifikacija nisu u potpunosti ispunili zadatak povratka Ukrajine pod kontrolu Moskve i nisu ubili ukrajinski identitet. To je bio razlog da Rusija započne oružanu agresiju na Ukrajinu. Od veljače 2014., kada je ruska vojska izvršila invaziju na Krim, počela je faza fizičkog uništenja Ukrajinaca i konačne borbe protiv njih.

Zaključak

Rusija se stoljećima borila protiv ukrajinskog naroda, pokušavajući izvršiti njegovu prisilnu rusifikaciju i asimilaciju. Kao glavni pravci za to odabrani su jezik, književnost, umjetnost i samosvijest Ukrajinaca. U razdoblju formiranja moskovskog, a potom i ruskog imperijalizma, borba protiv ukrajinskog jezika i Ukrajinaca trebala je dovesti do potpunog uništenja njihovog identiteta. Zato je politika moskovskih i ruskih vlasti bila složena i zahvaćala je sve sfere života svakog Ukrajinca. Počevši od rusifikacije jezika, Rusija se postupno preselila u druge sfere – književnost, tiskanje knjiga, povijest, kulturu. To su temelji oblikovanja identiteta Ukrajinaca u dugom vremenskom razdoblju, koji je odredio razvoj naroda i njegovu povijest. U 20. stoljeću rusifikacija je poprimila nove oblike – fizičko istrebljenje Ukrajinaca represijom, Holodomorom

i promjenama u nacionalnom sastavu stanovništva. Povećana pozornost prema svemu ukrajinskom u Sovjetskom Savezu očitovala se u deportacijama stanovništva, represiji protiv kreativne inteligencije i njezinim pokušajima da oživi i razvije ukrajinski jezik, književnost i kulturu.

Ni nakon raspada Sovjetskog Saveza Rusija nije odustala od politike rusifikacije, nametnuvši ukrajinskim vlastima vlastitu viziju jezične politike u neovisnoj Ukrajini te poglede i povijest države. Moskovske vlasti, nakon što su formalno pristale na postojanje neovisne Ukrajine, nisu dopuštale razvoj ukrajinskog jezika i identiteta Ukrajinaca. Rusija je uz pomoć političara, televizije i medija nastavila provoditi rusifikaciju u već neovisnoj Ukrajini. Specifičnost je bila u tome što se Moskva otvoreno i dosta agresivno miješala u poslove druge zemlje. Pokušaji da ruski postane drugi državni jezik u Ukrajini nisu uspjeli, iako je bilo pozitivnih rezultata politike rusifikacije. Prije svega, radi se o velikom broju umjetno povećane populacije u južnim, istočnim i jugoistočnim regijama Ukrajine. Drugo, Ukrajinci su dugo vremena vjerovali u „bratsku vezu“ s Rusima kroz povijesni koncept koji je izmislila i implementirala Moskva. Treće, postoji želja nekih političara u zemlji da održavaju bliske kontakte s Moskvom i promiču ruski jezik, zabranjujući razvoj ukrajinskog.

Trenutno je rusifikacija postala dio politike ruske mjere koju je Rusija počela provoditi u Ukrajini i drugim zemljama od početka 2000-ih. U agresiji koju je Rusija pokrenula na Ukrajinu 2014. godine, rusifikacija je važan alat za *zrosijšćenja* Ukrajinaca na okupiranim područjima, opravdanje za „zaštitu“ ruskog jezičnog stanovništva i osnova za borbu protiv ukrajinske kulture, povijesti i književnosti. Rusifikacijom ruske vlasti pokušavaju uvjeriti Ukrajince i cijeli svijet da ukrajinski jezik i ukrajinska državnost nikada nisu postojali samostalno, da su oni dijelovi ruskog carstva i ruskog naroda.

IZVORI I LITERATURA

- 9 листопада. День української писемності та мови. Український інститут національної пам'яті. Facebook. 2020. 09 листопада. URL: <https://www.facebook.com/uinp.gov.ua/photos/a.332393123581995/1768078766680083/?type=3>
- LEIVAT Laas. Russification or Russianization, which one is it? (part 1) *Eesti Elu* 2023, No49 Dec 7. URL: <https://eestielu.ca/russification-or-russianization-which-one-is-it-part-1/>.
- MIELIEKIESTSEV, K., & Temirova, N. (2022). The Policy of Russianization of Ukraine and Other European Territories of the Russian Empire: Comparative Analysis. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, (2(38), 43-57. URL: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.2\(38\).580](https://doi.org/10.33782/eminak2022.2(38).580).
- PLOKHY S., *Lost kingdom: a history of Russian nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin*, Penguin Books, London, 2018.
- Russification. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/Russification>. Russification. *StudySmarter*. URL: <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/history/tsarist-and-communist-russia/russification/>.

- Russification. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Russification>. SHYMKEVYCH K. Мукіла Davydiuk Як працює путінська пропаганда? (How Does Putin's propaganda work?). *Book Review. Politička misao : časopis za politologiju*. Vol. 60 No. 2. 2023. pp.156–157.
- SNYDER, T, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*, Yale University Press, New Haven, 2003.
- YEFREMOV S. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Serhiy_Yefremov.
- Акція „Вісла”. 1947 рік (28 квітня – 29 липня). *Український інститут національної пам'яті*. 10 Квітень, 2017. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.
- Великий терор. Роковини трагедії. *Український інститут національної пам'яті*. 16 Травень, 2018. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodych-ni-rekomendaciyi/velykyu-teror-rokovynu-tragediyi>.
- ГНАТЕНКО Л.А., КОТЕНКО Т.І. Пилип Семенович Морачевський – український просвітитель середини ХІХ ст., педагог, письменник, перекладач, книгознавець. *Українська біографістика*. 2011. Вип. 8. С. 175-190. С.185. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000671>.
- ГРИНЧЕНКО Б.Д. Порабощаемый народ (Нарід в неволі). Львов: Житє і Слово, 1895. 44с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Hrinchenko/Poraboschaemi_narod_ros.pdf
- ДЕМСЬКА О. Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга. Х.: Віват, 2024. 304 с.
- ДЗЮБА І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1998. 276 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-518-110-6/966-518-110-6.pdf>.
- ДЗЮБА І.М. Русифікація в українському контексті. URL: <http://www.history.org.ua/?ter min=Rusyfikatsiia>.
- Закон „Про мови в Українській РСР”. 1989. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text>.
- Закон України „Про забезпечення функціонування української мови як державної”. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. No 21. ст.81. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
- Закон України „Про засади державної мовної політики”. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. No 23. ст.218. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-VI#Text>.
- ЗАХАРОВ Б. Клуби творчої молоді (КТМ). *Віртуальний музей „Дисидентський рух в Україні”*. 19 Вересня, 2005. <https://museum.khpg.org/1127153242>.
- ЗАХАРОВ Б., Захаров Є. «Генеральний погром»: як це було. *Історична правда*. 12 Січень, 2022. <https://www.istpravda.com.ua/articles/61deaaf17b562/>.
- Зросійшити. Словник української мови online. URL: <https://sum20ua.com/Entry/search/ЗРОСІЙЩИТИ>.

- ИСАЄВИЧ Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. С.250. 520 с. URL: <http://litopys.org.ua/isaevych/is.htm>.
- КЛИМЧУК М.М. Валуєвський циркуляр. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во „Наукова думка“, 2003. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Valuievskyj_tsyrkuliar.
- КЛЯШТОРНА Н. 1951 рік. Як Польща і УРСР востаннє обмінялися територіями. *Історична правда*. 20 Серпень, 2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/article/s/4e4f905054e78/>.
- КОГУТ А. Операція «Запад». Перевиконання плану з депортацій українців. *Історична правда*. 21 Жовтень, 2019. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/10/21/156402/>.
- КОЗЯРСЬКИЙ Б. Нищення української мови поневолювачами України. Всеукраїнська правозахисна газета. 1995. Листопад. No 3. Цит. по Іванченко Р. Історія без міфів. Бесіди з історії української державності. Київ: МАУП, 2007. 624 с. С. 516- 524. С.516-517. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ivanchenko/Istoriia_bez_mifiv_Besidy_z_istorii_ukrainskoi_derzhavnosti.pdf?
- Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
- КРАВЦІВ Б., КУБІЙОВИЧ В. Русифікація. Енциклопедія Українознавства. Т.7. Львів, 1998. С.2644-2648. С. 2644.
- КРАЛЮК П. Русифікація проти українізації у 1920–1930-х роках. Хронологія подій. Крим. Реалії. *Радіо Свобода*. 06 Липень, 2020. URL: <https://ua.krymr.com/a/petro-kraliuk-rusyifikatsiia-proty-ukainizatsii/30709455.html>.
- КРАЛЮК П. Українізація у 1923–1932 роках. Український національний рух становив загрозу для влади СРСР. *Радіо Свобода*. 26 Липень, 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30576563.html>.
- КРУПНИК Л. «Хто за нас, встаньте в знак протесту!» Політичний протест на показі фільму «Тіні забутих предків». *Локальна історія*. 4 Вересня, 2020. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/khto-za-nas-vstante-v-znak-protestu/>.
- ЛАВРОВ: Создать общий с Украиной учебник по истории очень непросто – национализм пробивается. *Цензор.нет*. 21 Сентябрь, 2011. URL: https://censor.net/ru/news/182379/lavrov_sozdat_obschiyi_s_ukrainoyi_uchebnik_po_istorii_ochen_neprosto_natsionalizm_probivaetsya.
- МАЛЕЦЬ Н., ЛЯХ Т. Проблеми державної мови в сучасному полікультурному середовищі. Актуальні проблеми науки, освіти і суспільства: досвід та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Дрогобич, 22 лютого 2023 р.): у 3 ч. Дрогобич: ЦФЕНД, 2023. Ч. 2 С.21-22. URL: <https://dspace.uzh-nu.edu.ua/jsruui/bitstream/lib/56778/1/Малець%2С%20Лях.PDF>.

- МАСЕНКО Л. Лінгвоцидні практики російської імперії в Україні за советської доби. Заборонити рашизм. Колективна монографія. К., 2023. С.174-183. Матеріали Пленума ЦК КПСС 19-20 сентября 1989 года. URL: <https://soveticus5.narod.ru/85/pl890919.htm>.
- МІЛЛЕР О. Емський указ. Україна модерна. 1999. No 4-5. С.9-49. С. 44. URL: <https://www.utpjournals.press/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.4.009>.
- МОСЬОНДЗ О. Про День пам'яті депортованих українців у 1944–1951 роках. *АрміяІnform*. 12 Вересень, 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/12/pro-den-pamyati-deportovanyh-ukrayincziv-u-1944-1951-rokah/>.
- ОГІЄНКО І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2001. 440 с. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>.
- Операція „Вісла” в архівах НКВД. *Електронний архів Українського визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/?idUpCat=1188>.
- Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. Методичні рекомендації Українського інституту національної пам'яті до 75-х роковин початку примусового виселення українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшся, Любачівщини, Західної Бойківщини. *Український інститут національної пам'яті*. 6 Вересень, 2019. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>.
- Постановление ЦК ВКП(б) и СНК СССР «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей». 13 марта 1938 г. *Електронная библиотека исторических документов*. URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/123876-postanovlenie-tsk-vkp-b-i-snk-sssr-ob-obyazatelnom-izuchenii-russko-go-yazyka-v-shkolah-natsionalnyh-respublik-i-oblastey-13-marta-1938-g>.
- Приказ Минпроса СССР от 2 ноября 1984 г. N 122 „О порядке расчета штатов и оплаты труда учителей I – IV классов в малокомплектных общеобразовательных школах”. URL: <https://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data02/tex12752.htm>.
- Приказ Минпроса СССР от 6 декабря 1983 года No 151 „О дополнении и уточнении Инструкции о порядке исчисления заработной платы работников просвещения”. URL: <https://base.garant.ru/70604508/>.
- Протокол договору між СРСР та Польською Республікою від 15.02.1951 р. про обмін ділянками державних територій. *Операція „Вісла” в документах НКВД*. Електронний архів Українського визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25227>.
- Протокол між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Урядом Польської Республіки до Угоди про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР. 9 Вересень, 1944. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_173#Text.
- Результати перепису населення 2001 року. Інститут політики. URL: <https://polityka.in.ua/tomenko/content.php?id=pc01-2003-03>.

- Русифікація. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Русифікація>.
- СЕКО Я. Культурницькі об'єднання 1960-х рр. у контексті руху шістдесятників. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка. 2011. Вип. 1.
- Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР. 9 Вересень, 1944. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065#Text.
- ЧИРКОВ О. Слабкі місця українознавчої термінології (за текстами навчальних програм з українознавства). *Українознавство*. 2002. №3., С. 79-81. URL: https://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1520&search=Слабкі_місця_сучасної_українознавчої_термінології.
- Чому українці й росіяни — не «братні» народи? *Ukrainer*. 10 Серпень, 2022. URL: <https://www.ukrainer.net/ne-bratni-narody/>.
- ШТОГРІН І. «Вона глузувала зі шпиків КДБ»: як убили українську художницю шістдесятницю Аллу Горську. *Радіо Свобода*. 28 Листопад, 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/alla-gorska-50-rokiv-ubuvstva/30973779.html>.
- ШУРХАЛО Д. 50-річчя операції КДБ «Блок»: арешт в Україні близько 90 дисидентів. *Радіо Свобода*. 11 Січень, 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kdb-operat-siya-blok/31648911.html>.
- Що таке українська мова? *Ukrainer*. 27 Жовтень, 2021. URL: <https://www.ukrainer.net/mova/>.

SUMMARY

FORCING RUSSIFICATION AND MOSCOW'S STRUGGLE AGAINST THE UKRAINIAN LANGUAGE: HISTORICAL CONTEXT

Abstract: The article presents the historical aspect of the development of Russification as a particular policy of the Principality of Moscow and the Russian Empire towards the Ukrainian language and Ukrainians from the middle of the 17th century until today. Russification has different meanings in different sources and books, which affects the appearance of similar definitions such as „Russification,” „Zrosyshchenia,” „Pomorskalenia,” „Moskalization,” and „Moskovization.” Moscow`s/Russia`s Russification towards Ukrainians and the Ukrainian language has several meanings – ideological, philological, and historical-political. Ukrainians and their language have shown remarkable resilience despite the harsh measures implemented by Moscow`s/Russian government. Russification was realized using assimilation, the banning of the Ukrainian language, displacement and deportation, mixed marriages, and deprivation of national identity

and self-awareness. The Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, which existed since the 17th century, played a significant role in these processes as an assistant to total Russification and its spread to the Ukrainians.

Mandatory elements of Russification were the banning of Ukrainian literature and culture, the introduction of the Russian language in schools, the destruction of intellectuals, and anyone who fought against the Moscow/Russian and Soviet governments. These processes were characteristic of the Russian Empire and Soviet Ukraine, as well as in independent Ukraine, which Moscow now considers its territory. Russia is trying to prove that the Ukrainian language, a rich and distinct culture, never existed as an independent one, and Ukrainians and their history are part of the Russian people and Russian history.

Keywords: Russification, Ukrainian language, national identity, history of Ukraine.